

Ako već sada imamo autore i redaktore koji ne mogu utvrditi koja je riječi grčkog a koja engleskog porijekla niti mogu uočavati razlike između imenice i glagola, onda treba razmišljati o tome kako će izgledati naši priručnici i rječnici u budućnosti, u kojoj treba da potpuno izumre izučavanje klasičnih jezika (i u srednjim školama i na fakultetima). Spomenuti primjeri mogu da posluže kao *précédent* koji upozorava i opominje.

Bilo bi nerealno očekivati da svi autori i koautori priručnika i udžbenika nauče one jezike iz kojih dolazi gotovo sva naučna i stručna terminologija, ali bi bilo sasvim razborito da svi oni koji se laćaju ovog napornog posla sve etimolojske podatke i definicije tačno prepisuju iz starih i nepogrešivih izvora. Da bi se to postiglo potrebno je permanentno prelistavati starije rječnike i enciklopedije. Zato treba svim autorima i redaktorima preporučiti da se drže Horacijeva savjeta: *Nocturna versate manu, versate diurna*.

G. Kraljević, Sarajevo.

ZEF MERDITA, *Mbi prejardhjen e dardaneve (Les origines des Dardaniens)*, u. *Gjurmime albanologjike*, Seria e shkencave historike, II, /1972/, Prishtine, 1972. pagg. 63—94; isto i u: *Studime historike*, XXVII, 4 /1973/, Tirane, 1973. pag. 33—72. /Resume: Les origines des Dardaniens, pag. 64—72/.

Zef Mirdita, ugledni profesor Universiteta u Prištini, poznat je našoj naučnoj javnosti po mnogobrojnim radovima iz oblasti ilirologije i etnogeneze Albanaca objavljenim u *Encyclopedia Moderna (Problem etnogeneze Albanaca)*, u *Balcanica (Das Christentum und seine Verbreitung in Dardanien)*, u *Jugoslovenskom istoriskom časopisu (Problem ubikacije i identifikacije nekih naselja u Dardaniji)* i td. Svoje radove objavljuje i u inostranstvu, i to uglavnom u Albaniji u *Studia albanica* i u *Studime historike*. Znatian broj radova je posvetio problematici etnogeneze Ilira, a s tim u vezi i pitanjima genetičkih odnosa između Albanaca. Iliri su tretirani sa različitim aspektata, zavisno od rezultata pojedinih naučnih disciplina, kojima se ovaj izvanredno daroviti naučnik služi. Valja istaći i to da Zef M. sa velikim uspehom eksplatare dostignuća istoriji srodnih disciplina, bez kojih je često puta nemoguće rešavati kompleks problema koji su u vezi sa našim paleobalkanskim populacijama. Da napomenemo ovde samo jedan primer kako on na temelju analize arheoloških rezultata i lingvističkih normi tretira pitanje nacionalnih imena *Albanac* i *shqiptar* (Šćiptar), i dolazi do zaključka da se etnonim *Albanac* može dovoditi u vezu sa istorijskim zajamčenim nazivom plemena *Albanoi* u Ptolomejevoj karti s toponimom *Albanopolis*, koji se vrlo verovatno odnosi na naselje što se nalazilo kod današnjeg mesta Zgerdheshi, nedaleko od Kruje u Albaniji, na što je ukazao i ugledni albanski lingvist Eqrem Çabej.

Iz obilne bibliografije ovog neumornog naučnika istorijskih nauka, namerno smo odvojili da prikazemo sadržaj ovog rada o poreklu Dardanaca, jer upravo Dardanci i Dardanija su u centru pažnje njegovih istraživanja. To je uostalom i bila njegova doktorska disertacija, koju je on odbranio u Zagrebu. Iz ovog rada se očito vidi da autor prilazi ovom problemu, tj, problemu Dardanije i Dardanaca u antici, u svom totalitetu počevši od njihove etnogeneze. A iz drugih radova koji su u vezi sa Dardancima, obrađuje se njihova i materijalna kultura od paistorije pa sve do kasnoantičkog doba, i to uvek i sa uspehom u svetlosti arheološkog, historijskog, lingvističkog i filološkog materijala. Zanimljivo je ovde napomenuti da je autor obradio neke teme koje su zapravo prve vrste u naučnoj literaturi, kao što je na pr. rasprava o počecima i širenju hrišćanstva na tlu Dardanije (*Das Christentum und seine Verbreitung in Dardanien*, u: *Balcanica IV* (1973, SANU, Beograd, 1973), gde je utvrdio činjenice da je hrišćanstvo na ovom području postojalo i pored kasnije više crkvene hijerarhije još od svojih prvih početaka, odnosno od apostolskih vremena. U tom radu, obrađujući crkvenu terminologiju, autor ukazuje na činjenicu da su Albanci nasledili tradiciju crkvenog života od predšasnika — Ilira, a to je zapravo jedan prilog etnogenezi Albanaca, posmatran s aspekta kristijanizacije.

Problem etnogeneze Dardanaca je u tesnoj vezi sa problemom indoevropinizacije, a indoevropinizacija Balkanskog poluostrva — kaže autor — počela je u prelaznom periodu od neolita do vremena metala pod velikim uticajem kulture pontsko — stepskog regiona. Naravno da se ovaj vrstan poznavalac antike odmah nadovezuje sa mišljenjima i predanjima antičkih autora, a njihova predanja, kaže on, su često subjektivna i kontradiktorna. U kakvom su odnosu zapravo Dardanci iz Male Azije, odnosno oni sa Troade na jugu Helesponta, gde se nekada nalazila jedna pokrajina zvana Dardanija, sa onima iz Balkanskog poluostrva? Kod mnogih antičkih autora Dardanci su bili potomci Trojanaca. Tako piše Solin, pisac iz vremena kasne antike („*Italicus excursus per Liburnos, quae gens Asiatica est, procedit in Dalmatiae pedem. Dalmatia in litem Illyricum, in quo sinu Dardani sedes habent, homines ex Troiana prosapia in mores barbaros efferati*“, Solin, II, si, 15—18) Polibije i Livije ne smatraju Dardance za Ilire. Veći je broj onih autora (antičkih) koji ne smatraju Dardance za Ilire. Ali Strabon i Apijan ih smatraju za Ilire. Naravno, kaže autor, da su vanjske okolnosti uticale na antičke pisce da prikažu Ilire na svojstven način. A s druge strane neki naučnici i danas na temelju fragmentarnih izvora antičkih pisaca pokušavaju negirati ilirsko poreklo Dardanaca. Prema mišljenu autora to je možda glavni razlog što G. Novak i neki drugi naučnici smatraju Dardance odvojenim od halštatskih Ilira. Jer, zna se da su antički autori pisali o Ilirima kada su imali vojne sukobe, opisivali su neke njihove čudne običaje i sl. Nadalje citirajući Thraemer-a, koji kaže da Ilirci — epiročani, Makedonci i Rimljani nisu voleli da se njihovi preci prikažu kao divlji barbari, autor smatra da su upravo zbog toga nastali mitovi i legende o dolasku Dardanaca sa Krita, Argolide i Troje. Naravno da su emigracije i imigracije vodile sa Severa na Jug i obratno, ali sličnosti u imenima trojanskim i ilirskim ne ukazuju na pokrete iz Azije u Evropu, nego obratno. Pokreti i seobe iz Azije mogu biti, kaže autor, u vezi sa lutanjima Eneja i drugih trojanskih heroja, kao što su Paris, Hektor, Anhis, i Asarak, koji su imali balkansko i dardansko poreklo. U svakom slučaju bez pomoći arheološkog materijala i lingvističkih analiza malo bi pomogli antički autori u osvetljavanju etnogeneze Dardanaca iako u stvari kod njih imena „Dardanci“, imaju više etničko nego političko značenje. Autor zatim citirajući Mate Suica kaže da je konstatovano da je pojam *Ilira* kod grčkih autora zapravo imao geografsko značenje sa kojim su oni nazivali njihove severozapadne susede. Ipak, tako reći, na samom početku on postavlja pitanje dali su doista Dardanci Iliri ili pak — kako je nekada tvrdio Grge Novak — ogranak paleomediteranskog etničkog elementa. Osim Grge Novaka među onima koji negiraju ilirsko poreklo Dardanaca spadaju G. G. Mateescu, R. Vulpe, D. Detshev i Vl. Georgijev. Međutim novija istraživanja, uglavnom jezičara, kaže autor, daju sasvim suprotno mišljenje i rezultate, i to iz prostog razloga što u jezičnom fondu Dardanije, čitavo dardansko područje sa jezičkog stanovništva i onomastičke formule pripada južnom ilirskom arealu (... i gjithe teritorii dadran nga pikepamja gjuhësore dhe formulës anomastike i perket arealit jugor ilir. pag. 47). Naravno prisustvo stranog onomastičkog materijala na teritoriji Dardanije, osobito na njenim istočnim predelima, treba shvatiti činjenicom postojanja susednog tračkog etničkog elementa i formiranjem Dakije Aureliane, koja je obuhvaćala dobar deo teritorije severozapadne Dardanije. Međutim, kako je ukazala F. Papazoglu, kaže autor, onomastički materijal upućuje nas na to da Dardaniju smatramo kao poseban onomastički areal. Sa arheološkog aspekta, smatra autor, ne može se prihvatiti da je teritorij Dardanaca ilirizovan za vreme rimske dominacije, jer sama činjenica da su Dardanci bili opkoljeni ilirskim plemenima ukazuje da oni nisu mogli sačuvati mediteranski elemenat. Iako na teritoriji ondašnje Dardanije nalazimo specifične elemente i lokalne varijante, ona čini jednu celinu zajedno sa teritorijom basansko — makedonskom, koji prema sveđenju arheološkog materijala, pripada halštatskoj kulturi. Tu spada — kaže autor — i teritorij Vardara i Morave. Karakterističan materijal halštatskog porekla pronađen u nekropoli Donje Brnjice na Kosovu, a identičan tome je arheološki materijal sa Gornje Stažove kod Prokuplja, iz Badovca, Garagača kod Kos. Mitrovice, Varoša kod Uroševca itd. U nastavku, citirajući obilnu literaturu, tako reći na svim evropskim jezicima (antičke pisce obično citira i u originalu), autor, argumentirajući svoj stav ne samo na temelju izvora iz antičkih pisca, nego upravo interdis-

cipliniranošću, i u neku ruku napuštajući tzv. događajnu istoriju, govori sa puno kompetencija i o netračkom karakteru Dardanaca, osvetljavajući na taj način pravo ilirsko poreklo Dardanaca i određujući do sada možda najpravilnije njihovu postojbinu u antici. Sklon zakruženim sintezama u svojim radovima, opskrbljen mnogim neophodnim interdisciplinarnim saznanjima, uklapanjem svojih saznanja i rezultata u širok kontekst opšte istorije starog veka, bilo grčke, rimske ili vizantiske, kao i dobrim poznavanjem albanskog i klasičnih jezika, Zef Merdita zaključuje da su Dardanci ilirskog porekla sa jednim znatnim etnokulturnim paleobalkanskim elementom i sa primesama tračkog elementa na istočnom ekstremitetu njihove teritorije.

E. Sedaj, Priština.

POLEMIKA I DISKUSIJA

Odgovor na reakcije u vezi s mojim stavovima u vezi sa hrvatsko-srpskim udžbenicima za latinski i grčki jezik (Ž. A. XXVIII, Skopje 1978)

Najprije ističem da sam imao u vidu pretežno hrvatske udžbenike, za koje nisam ustvrdio da nisu s pedagoške i metodске strane dobri, nego sam istakao da više nisu usvremeni i moderni. Naime, sistem učenja na rečenicama nikako ne smatram uspješnijim u elementarnim udžbenicima, bilo grčkog ili latinskog jezika. Učenik u trećoj godini učenja po takvim udžbenicima ponovo, prelazeći na tekst-štiva, klasike, ponovo počinje sve gotovo iznova, te prođe de facto najmanje pet godina dok se uvede u čitanje ili prevođenje tekstova. A toliko vremena učiti elemente jezika smatram predugim. Brže bi se učenici uputili u prevođenje kad bi elementarni udžbenici bili sastavljeni u formi štiva, sa sadržajnom cjelinom, iako bi u početku išlo učenje teže! I to stoji, i na tome insistiram. Ne smatram vrijednim osvrta-ti se na kritiku mojih stavova, koju je dao drug M. Sironić, na čije se stavove, žučljive i agresivne, poziva Ljiljana Avčim iz Ljubljane, ironično i prepotentno. Druga je tradicija u Sloveniji, druga u Hrvatskoj i Srbiji. Nema smisla i nije zgodno navoditi formiranje starijih stručnjaka, koji su klasične jezike učili po 8 godina u gimnaziji, pa onda 4—5 godina na fakultetu, i to gotovo svaki dan po jedan sat. Druga je stvar što se moja forma izlaganja (a to je diskusija-razgovor na *staleškom skupu*) ne mora sviđati, pa i mnogima. A druga stvar su stvarni problemi, koje sam ja *htio*, pa i na iznenađenje, iznijeti pred naše kolege profesore iz srednjih škola, i sa viših škola. Važnije je govoriti o školstvu (na *staleškom skupu*) nego iznositi razne naučne referate, koje malo tko i čita, izuzev nekoliko stručnjaka. Dok u međuvremenu školstvo definitivno izumire. I mi moramo gledati u budućnost, a ne hvaliti prošlost i pokojne odlične stručnjake i njihovo formiranje na ondašnjim, kakvim takvim udžbenicima, po rigoroznim čak i učenika nedostojnim metodama, gdje je bilo i vrijeđanja učenikove ličnosti i koješta. Zar je to vrijedno, *danas*, hvaliti?

Moderni udžbenici, lagani i svestrani, nama su potrebni upravo danas, kad će se naši jezici učiti fakultativno. A moj referat, koji je tiskan, tiče se poglavito, (to je jasno) hrvatskosrpskoga područja. Manje onoga slovenskog i makedonskoga! *Ostajem pri ozbiljnoj težini (važnosti) problema udžbenika.* Nisam nikako mislio poreći vrijednost udžbenicima prof. Gortana, pogotovo njegovoj odličnoj latinskoj gramatici, nego sam govorio o sistemu rečenica u udžbenicima. I ja sam nešto naučio latinski i grčki na udžbenicima prof. Gortana i Musića, ali sam u praksi, poučavajući čak, i učeći ponovo sebe (*docendo discimus*) uočio velike nedostatke takvih sistema.

Jasno, da su prilozi Erike Mihevc-Gabrovec, zatim osobito Ljubinke Batotove, Olje Perić odlični, ali ti prilozi druge su vrste. Moj prilog, ako se može tako nazvati, govori o starom i modernom načinu učenja. Kao čak osjetio sam i iskusio razne metode, uglavnom loše. Imao sam profesore, koji nisu tumačili ništa, već samo zadavali lekcije. Imao sam takve, koji su sve davali i prevodili. Imao sam pre-